

Szablya-Frischauf Ferenc úr tulajdona

Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának tulajdona

Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának tulajdona

MAGYAR GYERMEKJÁTÉKOK

MAGYAR GYERMEKJÁTÉKOK

Volt egy idő, nem is olyan rég, mikor még a felnőttek is tudtak örülni s játszanı a gyerekekkel. A világ akkor még színesebb és jobbkezdı volt, mint ma. Valami halvány kis illusztrált felhırongyocska maradt meg máig is az akkori lelkek égboltozatáról. Mikulás napján, karácsony estéjén meg is jelenik ez a fátýofelhı a családok életében. Keresztülzlik rajta egy-egy percre a régi napsugár: a felnőttek maguk is gyerekké változnak egy órácskára. Milyen kár, hogy elmúlt ez a világ! A fejedelmi udvarokban itt is, amott is akadt egy uralkodó, aki lovaskatonákat gyűjtött a kincseskamrájába. Ezüstbıl való, zománcból ragyogó tarka hadsereget. A szomszédságában pedig tılkon egy fırangu hölgy játszott önfeláttal azzal, hogy bábukat öltöztetett. Vagy pıcny könyhát rendezett be babaedényekkel. A gyermekjáték csinálása maga is szórakozás volt félíg-meddig. Az ötvös, az esztergályos, a fagaragó, a babsütı, a viaszgyertyamártó és a parókacsináló mind játszott, mialatt ezeket a kicsiségeket fabrikálta. Ez a céhek életének virágzása idején, a kismesterségek ragyogása idején volt így. Kétháromszáz évvel ezelıtt a játékosztón még tisztán csillogott az emberi komolyság kiltakarója alatt.

Ma azt szokták mondani, hogy már a gyermekek sem játszanak. Ez éptıgy nem igaz, mint az a közkeletı mondas, hogy nincsenek többé gyermekek. A gyermekjátéknak ma sem múlt még el a kora. Csak mások a mai gyermek játékaı, mint a Telekiek, az Apafiak, a II. Rudólf császárok idejében volt. Ez természetes is. Az akkori gyermek a vltézl felvonulások, hajtıvadászatok, órácsináló ezermesterek tarka világáról álmodott. A mai gyerek ádveneti éjszakái fılıtt ott rıpdősnek az ő szent rejtelmekkel a technika csodái. Dinamók, függıhidak, Zeiss optikai remekmıvel. A gyerekekkel nincsen semmi baj. Ók évezredek óta azt csinálják, ami a nagyok nyüzsgı világából a gyermekszoba ablakán át bevetıdik hozzájuk. És ugyanazzal a szent buzgalommal hajtják ma az

elektromos energiát, mint az ó-egyiptomi gyerekek a British Museumban látható fából készült kenyérdagasztó nıszemélyt. A gyerekekkel nincs baj, — mindig csak a felnőttekkel. Ók hagyták abba túlságosan korán a játékokkal való babrálást. Nincsenek babaház berendezı királykisasszonyok. De nincsenek órákkal, alchimıával, sakkautomatával bibelıdı hercegek és fıurak sem. A legnagyobb kár pedig az, hogy nincsenek már olyan türelmes, szelid és finom nénik sem, amilyenek a frankfurti és weimari fızenyolcadık században még ott álltak olıval és tarka papırossal a kis költık dolgozóasztalánál. A gyermekjátékról túlkorán mond le a mai ember. Lemond az elsı csengetésre, mely elhívja a munkához. Lemond egy életre, szemrebbenés nélkül lépve ki a veszett édenbıl. De egyszer, nagyon késın, mégis mindenki elkezd foglalkozni a gyermekjátékokkal. Emlékei nyomán.

2.

A magyar gyermekjátékok mult emlékei kis részben még lappanganak. De legnagyobb részben elvesztek. A gyermekjátékok történetének tragédiája különben is az, hogy veszni engedik ıket. Olyan olcsó anyagból készütek nagyrészt, fából, bádıgıból, viaszból, ónból, hogy nemcsak törekenyek voltak, de veszendık is. Hiszen az egész világon pusztulás lett a sorsuk. De másutt mégis vizüztözt rajtuk valami különös, fıttokozatos ırszszellem: az ő saját gondviselésük. Párisban a Szajnából szedik ki sokszáz év elıtt a vásáros sátrakból odahullott fımjátékokat. Itállában a karácsonyi és bellehemi játékok viaszbabái között meghúzódtak a félíg mulatozás céljaira szolgáló felöltızıteit szent figurák. Németországban kisparos-családok az ıseik mesteremıvei közt ırzik kegyelettel az általuk csinált önkatonákat. Mindünk azonban aligha volt játékszerkészítı-ipar.

Még feljegyzés is csak kevés szıl róla, mifajta játékokkal játszottak a magyar úri gyerekek hajdani századokban. Azokból a

memoárokból, melyek a tizenhetedik század erdélyi főurainak ifjúságáról szólnak, többet tudunk meg az ő sportszórakozásairól, mint szobajátékaikról. Lovagolás, vívás, ugrólás, tekézés, komédiában való lögratás, ez volt az ifjú kedvenc tevékenysége. Kis gyerekek meg olyasmí, ami ehhez közel állt. Labdázás, parittyának, nyílnak, íjnak forgatása, de nem utolsó sorban a gyönyörök gyönyöre: a faramászás. Csupa egészséges, célszerű mulatság, próbája az izmoknak és a — nadrágoknak. Hogy ezenfelül a fiúknál a fa-ló, lányoknál a bábu nagy szerepet játszott, az úgyszólván való. Hiszen éppen ezekről a nagy erdélyi udvarházokról tudjuk, mennyi franciás életszokás és olasz fényűzési cikk vándorolt hozzájuk. Radvánszky Béla báró, aki oly pompás képet adott a régi magyar családi életéről, felemlíti a játékok közt a fiatal Apafi Mihály kirakó-kockáit. 1687-ben kapta őket ajándékba XIV. Lajos francia királytól. Hat kocka, hat-hat lappal; hat képet lehetett velük összerakni. Egyik kép egy erdőt ábrázolt. Ugyancsak az Apafi Mihály gyerekkorába nyúlik vissza egy másik játék is, alighanem szintén francia lelemény. Ez afféle domború és homorú tükrökből álló ládika lehetett. A közéjük tett kis tárgyaknak szörnyen meghízott vagy roppant cingár formáival neveltette meg a gyerekeket. Azt meg Apor említi meg az ő emlékezései közt, hogy a régi erdélyi főúri gyerekek tanulószobáikban híd- és prágányjátékokkal szórakoztak. Éppen csak azzal maradt adósunk, hogy e játékok mibenlétét is leírja.

De különben is: mit használna még oly színes leírás is ezekről a régi játékokról, ha ők maguk elvesztek. A német ember végig-megy az ő Germanisches Museumában vagy a müncheni Deutsches Museumban s feléled előtte az egész iüendérvilág arany-szobáiban, bábszínházak és forgó sípládák muzsikája közben. Csak a mi múzeumaink némák a hajdanai gyermekjátékok zsvajától. A jó Ég a tudója, miért.

De talán erre is meg lehet felelni. Mikor a mi régészeti és kultúrháttörténelmi múzeumaink keletkeztek, a szigorú archaeologia volt a kutató-érdeklődés tengelye. A páncélok és vérték, az urnák és gemmák, a fibulák és Diocletian-érmek, a kelta dárdahegys a

klásott római mécses. Képzéljük csak el, mit szóltak volna a császári Róma e messi leszármazottai, ha az ő nemzeti múzeumi kriptájukban elkezdett volna egy mindössze kétszázéves kis gyapjas bégemni! Ők ott Tacituson gondolkoznak halgatólag, ez a kis számár pedig az ő konyhalatinságával szóltja a szomszédait. Az Isten még haló poraikban is áldja meg e múzeumvezetőt nagy férflakat, de még az ő genialitásuk sem áldomhatja meg a világhangulat változását.

Pedig, ha illik ezt megvallani, nagyon alaposan megváltozott a világ érdeklődése ily dolgokban. Hisz jó, jó és szépnek is szép az a klasszicizmus, mely él minden gimnáziumban s humanista szellemben nevelkedett ember lelkében. De a régi embert megfogni vitézi s gondolkodó életén túl, kothurnus és mente nélkül, megfogni az ő kised, jókedvű, táncoló, danoló, szerelmes és gügyögő életének formái közt, az talán szintén nem méltatlan feladat.

Franciaországban megcselekedték ezt a magánygyűtemények. Azért van ott mindenféle játékgyűjtemény, kezdve a beszélő babáikétól a néger gyerekjátékokig. Mikor azonban a mi gyűjtőink ráeszméltek erre a hézagpótló missziójukra, akkor már késő volt. Az a kevéske játék, amit még ki lehetett csolni hamelni furulyaszóval rejtekeiből, bizony alig tud hírt adni a suliásos magyar vitézek és a lenhajú, édespofájú kis delnők mulatságos világáról. Aranycsipkés, bokorugros szoknyácskálk, fltosorrú, magas-kontyos arckal a mult század elejének dá-máit vetítik elénk. A sok ránc és szalag közt a csengők vígabb világról beszélnek, mint Tacitus és Werböczyé. A kis húzóskocsin forgó pruszlikos dáma pedig, ki tudja, nem volt-e utazó mannequinje a honi ipar című divat-mozgalomnak a gyerek-szobákban? Csak ennyi volna, ami a gálans és tábla-bíró világból rákmaradt? Ki tudja, mennyi csörgőbaba, hány Vitéz László, Sörényes Ráró, mennyi kacsalábon forgó papírmásé várkastiely ül még egy-egy ládafiában...

Egykor talán csak statiszták voltak szegények. De lehet, hogy hőstenórok és Déryme iflasszonyok szerepét töltötték be a gyermekek játszószobáiban. Ma pedig már hálogni is alig tudnak.

Vetted-e észre, nyájas olvasó, hogy ez a sok szófia-beszéd mire való volt ideig? Arra, mire varázslók bűvészműtatványára előtt a csalímese. Ki akarom róptíten emlékeid kalitkájából a gyermekkori játékokat. Mert hogyan volnának, — mindenkinek vannak — régi bábjai, furcsa katonái, dugóspuskái, fokereplői és csókolozó galambjai a gyermekkorából. Valahol az emlékezetében. „Garcos játékok”-ról ki gondolta valaha, hogy ezek is történelemmé válhatnak? Vászárfa, búcsúfa, libagéje, lit a vége, három krajcár minden darab. Ezek a melódiai, mind befészkeltek magukat az emberi elmének bizonyos zugaiba s most felröppentik őket az a közhangulat, mely kedvez minden elfojtott gyerekkori élményünknek. Hát igen: becsekké váltak ezek az apró kis ügyességek. Fölmerül holmi kirakodó-sátrak emléke, melyekben a mi iótlaink árulták az ilyen dolgokat. Olytótok, akik Komáromig úsztak, azután székereken nyikorogtak le az Alföldre. És a háncs-kosarak, tülknek, fakanalak mellett ott voltak az édes kis lovacskák három krajcárért. Jó Isten, azért a három krajcárért mi mindent tudott egy ló! Futott a négy kerekén. Tollat, hozzá csírketollat hordott a fején. Színes kis puskát a lovasa vállán. És sípolt is a — legvégén. Azután néha négyen forogtak ok egy kis piros láda tetején, mely hangokat is ad vala. Egy egész kis aréna zenével, körtáncsal, mechanikával és modern absztrakt művészettel. Vagyis: benne volt az a lapos, Istenadja, együgyű, egysíkú világszemlélet, amely részint a gyermeklélek miatt van így, részint a hulladékának lapossága miatt. De a nagyobb igénylések idején már messzebb is ment a szülői áldozatkészség. Ilyenkor, karcsonytájt vagy születésnapon, a norinbergi bazár szentélye is feltárult. Pézsmellatú szappandobozok közül előkerültek a fakatonák, a kis piros házakkal és a mérgecszínű fákkal. Egy faháncs-skatulyában szenderegtek, selyempapír kárpítozáson. Harminchatért hatan. Itt már egész határozottan merem állítani, hogy a gömbölyű részleteket kubista hitvallása miatt csinálta így a grödeni kisparos-család. Voltak azután a két antipólus — Tótország és Tirol — között is bizonyos könnyedséggel elgondolt pipikék. Ezek csak úgy eztek

az absztrakt formavilág és a háromdimenziós plasztika között, szegénykék. Ezeket tudniillik fából faragták ugyan, de farkukat pávásban hordták, mint holmi heraldikus díszlányok. Pedig csak öt-hat krajcárért kerültek bele a kereskedelembé s lényegükben mégis csak rucák voltak ok ezért a pénzért.

Hát így mulatott a szegény, szerény polgári gyermek a tizenkilencedik század közepétől a világháborúig a magyar világban. Gőzvasút, légnyomásra járó kutya, óraműre tojó tyúk... Kinek jutott akkor már a modern technika vívmányaihoz? Csak akiket a városiasság s a fényűzés hulláma felkapott. A csöndes, vidéki gyermekszobákban csak búsan lógott a bocik feje, nesztelenül álltak a galambok a dúcokon és nagynéha bégetett egyet a báránka. Istenbáránkjá.

4.

Oh áldott szegénység, amely megtanítod már a gyermeket is, hogy olyan egyszerűnek, megkapóan igaznak lássa a világot, amilyen az ő legelső énje szerint lehet, ruhák, díszek, járulékok, kultúrák círa ajándékai nélkül. Oh áldott szegénység, aminél csak egy van még nagyobb szegénység: a parasztyerekek.

Mert a parasztyerekek játéka, az bizony még a mieinknél is sokkal egyszerűbb. Neki jó az egykrajcáros taliga is, benne egy kis pólyással. Neki jó a kukoricaszárból készült hangszer is, ha hegedülni akar. Ha járműre vágyik, törött kondér fülét vagy pótkávé skatulyáját húzza maga után.

Ha motorra vágyik, ott a bűgösága. Ha vízipuskára, ott a bodzafa ága. Ha háromkirálykor leszgetni akar, gyújtófából csinálhat kirugós csillagtartót. Ha a kis testvérét akarja megvevetteti, cernaszálra fűzi a cigánygyerekeket, akiket kártyalapból vágott ki s ugrómatyi lesz belőlük. És ha először gyullad fel lelkében a vágy: embert formálni és beéleje lelket lehelni, ott van a tarka rongy a szemétdombon, amiből egy bábvilágot teremhet maga körül...

Ki hajolt le ezekhez a gyerekekhez, az ő csip-csup lényükhöz, hogy megfigyelje játékaikat? Ki törődött a rongybabáikkal, cini-cini hegedűcskéikkel, dióhéján, kukoricacsukán muzsikáló ujjakkal, ki látta meg bennük

azt, ami szegénységükben, magukra hagyottságukban is művészi, mert a lélek mélyéről merít...?

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya látta meg. Egnéhány gyűjtő, művészember, magyaros dolgok kedvelője látta meg. És a múzeum írástíviselői. Huszonöt éve, harminc éve szedik össze ott skatulyákba, kis üvegtékákba a paraszti játékokat. Amit a kunsági gyerek csinál és a göcseji. És amit a székely fazekas kitermelt kutyának, madárnak, tejeskőcsögnek ráérő időben. Azt a miniatűr-népművészetet, mely a a való világ kicsinyített égi mása. És készül egy forgókorongon, a „küsdedeknek”, mire egy pipa dohány füstté válik nagybajuszos gölöncsér szájában.

5.

A magyar gyerekjátékok ikertestvérel a népművészetnek. Egy anyától lettek. Mint ahogy a parasztpántlika is egy fán termett a tündérmesékkel. Egy kőcábabának meg egy templomozó matyó menyecskeének csak éppen a anyaija más és más. Mikor a népművészet renaissance-át élte nálunk, akkor volt a művészi gyerekjátékoknak is nálunk aranykora. Huszonöt évvel ezelőtt a mi iparművészetünk is érezte: ült át az óra, amikor új lelket kell vinni a játékok csinálásába. Nagy serénységgel hozzáfogtak tehát iparművészeink mindkét nemen, hogy friss formákat, pezsgő színeket öltsön a gyerekjáték. Akkor minden karácsony új ékességeket akasztott a magyar család fájára. Jöttek a hegybánya-szélaknai iskola fából vágott, vesszőből fonott kosarai és tele voltak sárgapihés magyar csibékkel. Jöttek zsindelydeszkából való várkastélyok, Mátyás király zord feketeseregével. Jöttek szegény Juhász Árpád pöttöm kis parasztlái és a gödöllői művészek primitív színszeretete volt bennük. S jöttek hosszú sorban a többiek is: a baromfi-udvarok, a túri vásárok sátrakkal és Pannikkal, lányokkal és turnérral, magyar bakák és cseréphuszárok, jöttek háborús játékonysági posztóbabák az iparművészeti iskolából és vörös ördögök vágattak utánuk fajánszából. Ha így visszagondolunk rájuk: egy kicsit összeszorul a szívünk. Mit tudtak, mit nem tudtak a mi iparművészeink, — ki váltánna ma azon. Talán nem voltak oly tökéletesek a karak-

terbabák, mint Kruse Käthe kisasszonyé? Talán a mi infanteristáink pofái a vergóniacibarral nem nevettek úgy meg, mint a „Knopf im Ohre” cégjelű figurák? Lehet. De magyarok voltak. Nemcsak a vállkendőjük, a satykájuk, a rézpityke a dolmányon, a szivar a szájban, a gomb a fülből. Hanem a formájuk, a humoruk, a sántikáló betyárságuk, minden.

A mi édes unokaöcséink voltak.

És ha elnézzük, hogy mifajta parfümös, tüllrongyos, szirupos, olaszos, kánkános babákat viselnek most karjaikon, ágyaikon, kanapétámláikon a mi úrikisasszonyaink, akkor bizony sajnáljuk, hogy amazoknak a divatja elmúlt. Itt tudniillik nem arról van szó, hogy hazafiság meg nemzetközség, importáru meg honi iparművészet, itt egyszerűen arról van szó, hogy az, ami a miénk volt, kedves és gusztyos volt, az pedig, amit utazó márkák és szállodai hallok egyike-másika kindogat: cifra tömegáru. Szalondísz és selejtes holmi.

És egyáltalában: megfoghatatlan rejtély, miért nem folytatják iparművészeink azt, ami a háború vége felé abbamaradt. Emmy Zweybrück bécsi iparművész (és még néhány idegen nevet lehetne elsorolni) miért ösztönzi tonifványait arra: gyerekek, csináljatok olcsó, paraszti játékokat! Tarka babát, fakatonát, papírdoboz tetején forgó pojácákat, mulatságos jodlereket, és *miért nem viszi erre a belátásra, holmi szövetkezeti játékműhely gondolatára senki a mi fiataljainkat? Jókévdv, ötlet, kezűgyesség, színerzék, tarka rongy, nemezpapír, olló, minden van itt, — csak éppen az a csöpp kis gazdasági érzék hiányozna ebből a tétovázó, iskolavégzett ifúságból?*

6.

A gyermekjátékok tragikomédiája az szokott lenni, hogy időnek előtte belepi őket a por. Hogyan vicssorgatják fogalikat a szemétsarokban, mint gubbasztnak tépett szájjal az előszobaszekrényen! Fiatalságunk porlepett álmai ók.

De nemcsak az egyén van úgy, hanem egy egész korszak is, hogy visszatér hozzájuk.

A háború utáni romantika kivirágzott egyetlen nagy vágyakozásban: a primitív formák keresésében. Mi a neve? Kétévenkint más

jelszót kap a művészi hangulat. Orosz népművészeti, óceánikus, mexikói, ós-kínai, szürrealista... örök tánc a léleknek az egyszerűtől a még egyszerűbbhez. A szent bensőségtől a végtelen purizmushoz, melyben minden elhamvad, ami érzékletes volt a formák világában.

Ez vetette fel a gyermekjátékokat abban az ősi, paraszti tisztaságban, melyben csak az emlékezet síkjában élnek. Lehet, hogy csakugyan az orosz balett fedezte fel őket vagy Pritzel Lotte, aki az ő vékony pizskafából selymes, dekadens babákat csinált. De úgy, hogy valami

megnevezhetetlen imaginárius erő volt bennük...

Ma a legszebb gyermekképeskönyvek és a legmulatságosabb revü-tervezők egyformán életreszólják őket (Trier) épügy, mint a leg-

halkabb színészek festői (Laurencin). A gyerekjáték divatban van. Emberek és korok, mikor emlékelket veszik elő, visszatérnek fiatalságuk ideáijaihoz.

Kérem ne mulasszák el, ha egy poros szekrény tetején találkoznak egy félbajszú, illetve tépelt sleppű ilyen alakkal, ne mulasszák el lefűjni róla az évszázadok patináját!

NÁDAI PÁL

Ernst Lajos úr tulajdona

Ernst Lajos úr tulajdona

Pécsi József úr főbűvelei